

האוגד והתפקידים הפונקציוניים של כינויי גוף שלישי בסדרי המשפט השמני בשפות שמיות

השוואה בין עברית לסורית

الرابط ودور ضمائر الغائب المنفصلة في الجملة الاسمية في اللغات السامية: دراسة
مقارنة بين العبرية والسريانية

م. رواء خالد صبري جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

The "Copula" and the Role of 3rd Pronouns in Nominal Sentences in Semitic Languages A Comparative Study Between Hebrew and Syriac

الملخص

تعد الجملة الاسمية في اللغات السامية واحدة من أبرز الظواهر اللغوية التي تشير إلى التفاعل العميق بين الهيكل النحوي والمعنى الدلالي. من بين المكونات الرئيسية التي تلعب دورًا حاسمًا في هذه الجمل نجد "الرابط"، وخاصة رابط ضمائر الغائب، التي تساعد في تحديد العلاقات النحوية وتوضيح الأدوار الدلالية. وقد يظهر الرابط في الجمل الاسمية، خاصة في اللغتين العبرية والسريانية، بشكل واضح أو خفي، بحسب التطور النحوي في كل لغة. ومع ذلك، تستخدم ضمائر الغائب كعنصر ذو أدوار متعددة؛ فهو لا يستخدم فقط كأداة للإشارة، بل يدمج أيضًا في بناء الجملة الاسمية وأحيانًا يؤدي دور الربط في غياب الفعل. هذه الظاهرة ليست محصورة في لغة سامية واحدة بل تمتد عبر مجموعة واسعة من اللهجات واللغات السامية، مما يجعلها موضوعًا غنيًا للدراسة المقارنة. وتسعى هذه الدراسة إلى تحليل دور رابط ضمائر الغائب في بناء الجملة الاسمية في كل من العبرية والسريانية، مع التركيز على استخدام الربط كعنصر نحوي ودلالي، وذلك من خلال إجراء مقارنة بين الاستخدامات المختلفة لرابط ضمائر الغائب في اللغتين، مع دراسة المصادر التاريخية والتطورات اللغوية التي أدت إلى نشوء هذه الظاهرة.

الكلمات المفتاحية: الرابط – ضمير الغائب – رابط ضمير الغائب – اللغة العبرية – اللغة السريانية – الجملة الاسمية

The nominal sentence in Semitic languages is one of the most prominent linguistic phenomena, indicating the deep interaction between syntactic structure and semantic meaning. Among the key components that play a crucial role in these sentences are the "Copula," especially the Copula of 3rd person pronouns, which help define syntactic relations and clarify semantic roles. The Copula may appear in nominal sentences, particularly in Hebrew and Syriac, either explicitly or implicitly, depending on the syntactic development in each language. However, 3rd person pronouns are used as an element with multiple roles; they are not only used as a referential tool but also integrated into the construction of the nominal sentence and, at times, serve as the Copula in the absence of a verb. This phenomenon is not limited to one Semitic language but spans a wide range of Semitic dialects and languages, making it a rich subject for comparative study. This study aims to analyze the role of the 3rd person pronoun Copula in the construction of the nominal sentence in both Hebrew and Syriac, with a focus on the use of the Copula as both a syntactic and semantic element. It will compare the different uses of the 3rd person pronoun Copula in the two languages and examine the historical sources and linguistic developments that led to the emergence of this phenomenon. **Keywords:** Copula – 3rd pronouns – 3rd pronoun Copula – Hebrew language – Syriac language – Nominal sentence

תקציר

המשפט השמני בשפות השמיות הוא אחת התופעות הלשוניות הבולטות שמעידות על אינטראקציה עמוקה בין המבנה התחבירי לבין המשמעות הסמנטית. בין המרכיבים המרכזיים שממלאים תפקיד מכריע במשפטים הללו נמצאת "האוגד", ובמיוחד אוגד כינויי גוף שלישי, אשר מסייעים להגדיר את הקשרים התחביריים ולהבהיר את התפקידים הסמנטיים. האוגד יכול להופיע במשפטים שמניים, במיוחד בשפות העברית והסורית, בצורה גלויה או סמויה, בהתאם להתפתחות התחבירית של כל שפה. עם זאת, כינויי גוף שלישי משמשים כמרכיב בעל תפקידים רבים; הם לא רק משמשים כאמצעי הפניה, אלא משתלבים גם בבניית המשפט השמני ולעיתים אף ממלאים את תפקיד האוגד במשפטים חסרי פועל. תופעה זו אינה מוגבלת לשפה שמית אחת אלא נפרסת על פני מגוון רחב של דיאלקטים ושפות שמיות, מה שהופך אותה לנושא עשיר למחקר השוואתי. מחקר זה שואף לנתח את תפקיד אוגד כינויי גוף שלישי בבניית המשפט השמני

בעברית ובסורית, תוך התמקדות בשימוש באוגד כמרכיב תחבירי וסמנטי, וזאת על ידי ביצוע השוואה בין השימושים השונים של האוגד בשתי השפות, יחד עם בחינת מקורות היסטוריים והתפתחויות לשוניות שהובילו להיווצרות תופעה זו.

מילות מפתח:

האוגד – כינוי גוף שלישי – אוגד כינוי גוף שלישי – השפה העברית – השפה הסורית – משפט שמני

שאלות המחקר – המטרה

המחקר ישאף לענות על שאלות מרכזיות כגון: כיצד משמשים כינויי גוף שלישי כאוגד במשפטים השמניים? מהם ההבדלים התחביריים והסמנטיים בין עברית לסורית בהקשר זה? ומהו הקשר בין תופעה זו להתפתחותן של שפות שמיות אחרות? המחקר יתבסס על ניתוח טקסטים היסטוריים ודגמים לשוניים מודרניים בשתי השפות, ויספק מבט רחב להבנת התופעה בהקשר השמי הרחב.

חשיבות הנושא

- תפקיד האוגד התחבירי בבניית המשפט השמני בשפות העברית והסורית.
- מעמד כינויי גוף שלישי בשפות העברית והסורית.

מטרות המחקר

- ניתוח התפקיד המבני והתפקודי של כינויי גוף שלישי בעברית ובסורית.
- ביצוע השוואה לזיהוי נקודות הדמיון והשוני.

בעיית המחקר

- עד כמה משפיע האוגד (כינויי גוף שלישי) על מבנה המשפט השמני בשתי השפות?
- מהן התכונות המשותפות והשונות בין עברית לסורית?

מתודולוגיית המחקר

- מתודולוגיה תיאורית-אנליטית.
- מתודולוגיה השוואתית.

מבוא

חשיבות חקר האוגד וכינויי הגוף בשפות השמיות

היה טיפוסי בשפות השמיות המשפט השמני, שמקשר בין שני יסודות שמניים ללא כל פועל. והניגוד בינו לבין המשפט הפועלי. הפעלים שיכולים להופיע במשפט השמני כדי להביע זמן וכו' (האוגדים) שהיו שונים בשפות השמיות השונות, אבל אין להסיק מזה שלא היה אוגד בפניקית יש מקבילות בשפות החמיות. ויש הסוברים כי בפרוטו-שמית, כי לכל הפחות לפועל "היה" בעברית, ו-كان בערבית, ו"כון" (248) שייתכן שהיו אוגדים שונים בפרוטו-שמית ובמשמעות שונות במקצת. (אנציקלופדיה מקראית, כרך ח', 1979:

ה' יחתו מריביו, המאפשר לעשות כל חלק במשפט לנושא של משפט שמני היה טיפוסי גם בשפות שמיות- חמיות פסוק הייחוד, כגון: **ה' הוא האלוהים**, וייתכן שבפרוטו-שמית היה שעבוד המשפטים ללא מורכב, וממנו הסתעף סוג אחר של אוגד בצורת כינוי, כמו: מילות קשר, מפני שמילות הקשר בשפות ההיסטוריות שונות לגמרי במקורן וגם במהותן. סוד של משפט משועבד המיוחד לשפות שמיות הוא משפט המצב. (אנציקלופדיה מקראית, כרך ח', 1979: 249)

המונח "אוגד" בדרך כלל מתייחס בפי הלועזים לשפות אינדו-אירופיות לפעלים או מילים אחרות או מורפמות שמייצגות את הקשר "לפי מונחיו של אוטו ג'ספרסן. התפקיד הבסיסי של האוגד ברור מאוד ומיוחד. הוא מייצג, בסוגי Nexus הפרדיקטיבי, או מה שמכונה "משפטים שונים, פונקציה תחבירית בסיסית שאין אפשרות לבנות משפט בלעדיה. סוגי המשפטים שבהם האוגד נדרש הם אלו שבהם אין דרך אחרת לייצג את הקשר הפרדיקטיבי, למשל, על ידי צורות פועל אחרות וכן הלאה. הגדרה זו של התפקיד התחבירי של האוגד מבוססת על השימוש וההפצה שלו בשפות אינדו-אירופיות; למעשה, היא נוצרה בתוך הקבוצה של שפות אלו. השאלה שעולה כעת היא אם זה מתאים לשפות מסוגים אחרים, ואם כן, עד כמה. מחקר זה נועד לשאול שאלות אלו לגבי השפות השמיות, כלומר, לבדוק אם השימוש בכינויי גוף עצמאיים בסוגי משפטים שמניים בשפות שמיות שונות יכול להיחשב כמילוי פונקציה של ייצוג הקשר הפרדיקטיבי. (Zewi, Tamar; 1996: 41)

ההנחה הבסיסית והטיעון החשוב ביותר לקחת את האוגד כפתח מאוחר או כשלב משני בכמה שפות שמיות הוא שבמשפטים שמניים ניתן לבנות לעיתים קרובות משפטים ללא אוגד כלל. אפשרות זו הייתה ידועה היטב כבר במאה ה-19 בזכות עבודות רבות שבוצעו על תחביר השפות השמיות עם הפניות לשפות שמיות שונות. עבודות אלו כוללות, למשל, את התחביר השמי ההשוואתי של תחביר (1870) ושל ג'ואן (1947), תחביר עברית מקראית של אוואלד (1910) ברוקלמן (1913), דקדוקי עברית מקראית של גזניוס ערבית קלאסית של רקנדורף (1921), דקדוקי ערבית של רייט (1898) ושל בייסטון (1967) ודקדוקי סורית של נולדקה (1898) . וברוקלמן (1912). כל החוקרים הללו ציינו את העובדה הפשוטה כי משפט שמני בשפות שמיות נבנה לעיתים קרובות ללא אוגד כלל. (Zewi, Tamar; 1996: 41- 42)

למרות שמבנים שמניים חסרי אוגד מופיעים גם לעיתים בשפות הודו-אירופיות, הם אינם מופיעים רק בשפות שמיות. הם נפוצים כל כך והעובדה שניתן לבנות משפטים שמניים ללא אוגד כלל בשפות רבות, אפילו. עד שהם חייבים להיחשב כחלק אינטגרלי מהמבנה שלהן בשפות הודו-אירופיות, תומכת באופן כללי בטענה שהאוגד הוא פיתוח משני, אפילו בשפות הודו-אירופיות. טענה זו הוצגה על ידי חוקרים רבים. חלק מהם הוכיחו את הנקודה הזו באמצעות דוגמאות מרוסית עכשווית, וגם ציינו שבלטינית וביוונית השימוש באוגד היה (Jan Retso, Goteborg, 1987: 222) (אופציונלי

הדיון בטבעו של האוגד בשפות אירופיות חזר והוסכם מאוחר יותר על ידי גולדנברג בניסיון לסקור את מבנה הפועל בעברית. גולדנברג שם דגש מסוים על השאלה המהותית שדובר בה הרבה, האם האוגד ההודו-אירופי הוא חלק מהנשוא או מייצג את הקשר בין הנושא לנשוא מבלי להיות חלק מהנשוא עצמו. עם זאת, שאלה שונה נוגעת לטבעו של האוגד ברוב השפות השמיות. כמה מהן, כגון חלק

מדיאלקטי ניא-ארמית ודיאלקטי ניא-אתיופית, פיתחו, לפי גולדנברג, צורות תחביריות של אוגד הדומות מאוד לצורות הפועל בשפות הודו-אירופיות. אולם, חוקרים רבים הציעו שבמרבית השפות השמיות יש לפרש את כינויי הגוף האישיים העצמאיים של הגוף השלישי (Goldenberg, G; 1983: 99). (כאוגד. השאלה לגבי הפירוש הנכון של התפקיד התחבירי של כינויי גוף אלו היא הנושא שלנו כאן השאלה נותרת אם פיתוח משני של אוגד מכינויי גוף אישיים כבר הופיע בשפות שמיות מוקדמות. נכון כי אוגד מסוג אחר קיים בכמה דיאלקטים שמיים חדשים, בין אם ניא-ארמית או ניא-אתיופית (גולדנברג, גדעון; 1985: 113). ייתכן אפילו כי אוגד בצורת כינוי גוף אישי מקורי נמצא כיום בתהליך פיתוח בשפות שמיות חיות, כגון עברית מודרנית. בנוגע לאחרונה, גישה זו מבטאת לפחות על ידי כמה (Berman, Ruth; 1978: 214) חוקרים, כמו רוזן וברניאן, וניתן למצוא אותה גם אלל ברמן.) הצגת התפקיד התחבירי של כינויי גוף אישיים עצמאיים של גוף שלישי כקישור (אוגד) היא מאוד נפוצה בהקשר לחלק מהמקרים שלהם. עם זאת, יש מי שטוענים כי שלבים מוקדמים או קלאסיים של השפות השמיות לא פיתחו אוגד. טענה זו, מעבר להיותה נתמכת בהיעדר אוגד במקרים רבים של משפטים שמניים פשוטים, נתמכת גם בהצעה לפירוש אחר לתפקיד כינויי הגוף האישיים של הגוף השלישי. נאמר כי התפקוד הבסיסי שלהם, שמוצע כמתפקד כ"אוגד" בשפות שמיות, אינו תפקיד של אוגד. הדוגמאות שתומכות בטענה זו נאספו ומסודרות מתוך התנ"ך העברי והן נתמכות בעדויות מתרגומן לערבית יהודית מימי הביניים בתרגום התורה של סעדיה גאון. אישור נוסף לעמדה זו מגיע מאוסף של משפטים שמניים שמכנסו לסורית קלאסית שהוצג על ידי גולדנברג בעבודתו על מבנה המשפט הסורית. (Goldenberg, G; 1983: 98)

הדוגמאות שהוצגו כוללות ראשית כל משפטים שמניים בעלי מבנה דו-חלקי, כלומר, תוך שלילת כל אפשרות לשימוש בכינוי גוף אישי עצמאי של גוף שלישי כאוגד כלל. החלק השני כולל משפטים שמיים בעלי מבנה תלת-חלקי עם כינויי גוף עצמאיים של גוף שלישי. חלק (Zewi, Tamar; 1996: 43) זה מציג הסבר מוצע לתפקיד כינויי הגוף במבנים אלה, השונה מזה של האוגד.) לרוב לאוגדים מיוחסות משמעויות שונות שניתן להבחין ביניהן. להלן, לדוגמה, מספר משמעויות אלו, ששונות באופן מוחלט זו מזו: (אנציקלופדיה עברית, כרך א', 1969: 640)

יחס תואר או תלות בקבוצה, לדוגמה: 1-

הוא מספר ראשוני

הכללה צורנית או הכללה בתוך קבוצה, לדוגמה: 2-

הלויתן הוא יונק

הגדרת פרטים, לדוגמה: 3-

חובב הוא יתרו

שוויון צורני או הגדרת קבוצות, לדוגמה: 4-

האלקטרון היא יחידת החשמל השלילי

בנוגע לטבע האוגד בשפות שמיות. חלק מהשפות, כמו ניא-ארמית וניא-אתיופית, פיתחו לפי גולדנברג, צורות תחביריות של האוגד דומות לצורות הפועל בשפות אינדו-אירופיות. עם זאת, מספר חוקרים טוענים שבחלק גדול מהשפות השמיות יש לפרש את כינויי הגוף (Zewi, Tamar; 1996: 42) השאלה של הפרשנות הנכונה לתפקיד התחבירי של כינויי גוף אלו היא ענייננו כאן.) השאלה נשארת, אם התפתחות משנית של האוגד מכינויי גוף כבר הופיעה בשפות שמיות מוקדמות. נכון שגישה של אוגד מסוג אחר קיימת בכמה דיאלקטים שמיים חדשים, כמו ניא-ארמית וניא-אתיופית (גולדנברג, גדעון; 1985: 295). אף אפשרי כי האוגד בצורה של כינוי גוף אישי מקורי נמצא כיום בתהליך פיתוח בשפות שמיות חיות, כמו עברית מודרנית. בנוגע לאחרונה, גישה זו מבטאת לפחות (Berman, Ruth; 1978: 211- 183) על ידי מספר חוקרים, כמו רוזן (רוזן, חיים; 1965: 169) וברמן) הצגת תפקיד התחבירי של כינויי גוף עצמאיים שלישיים כאוגד היא נפוצה בהקשרים מסוימים. עם זאת, נטען כאן כי בשלביה המוקדמים או הקלאסיים של השפות השמיות לא התפתח אוגד כלשהו. טענה זו, מלבד התבססותה על היעדר האוגד במקרים רבים של משפטים שמיים פשוטים, נתמכת גם בהצעה לפרש את תפקידם של כינויי הגוף העצמאיים השלישיים באופן שונה מזה של האוגד. נאמר כי תפקודם הבסיסי, אשר הוצע למלא את תפקיד האוגד בשפות שמיות, אינו זה של אוגד. המקרים המדגימים את טענה זו נאספו ומסודרו מתוך המקרא העברי, ותמיכתם הושגה על ידי ראיות בתרגום שלהם לערבית יהודית מימי הביניים בתרגום התורה של סעדיה גאון. (Goldenberg, G; 1983: 97) אישור נוסף לעמדה זו מגיע מאוסף של משפטים שמיים קלאסיים שנציגם גולדנברג בעבודתו על מבנה המשפט הסורי) (Zewi, Tamar; 1996: 43).

האוגד ותפקיד כינויי גוף שלישי בעברית ובסורית

האוגד בשפה העברית

האוגד בעברית מהפועל בזמן עבר אָגַד, שמשמעותו "קשר", "חיבר" או "איחד". השורש 'אגד' בשתי השפות, הערבית והעברית, נושא את המשמעות "קשר" או "חיבר". אבן שושן מזכיר במילונו את הפועל אָגַד במשמעות של "קשר" או "צרר בצרור", וגם במשמעות "אסף". (אבן שושן, 1979: 171) הגדרה של האוגד על פי האנציקלופדיה העברית היא אותו חלק במשפט שמחבר את הנושא עם הנשוא. לפי תיאוריה של אריסטו, ניתן להציג את כל המשפטים בצורת "נושא + נשוא", כאשר בשפות רבות, כולל יוונית, מצאנו במשפטים "בשפה האנגלית, וכו'). לעיתים גם נוספה מילות שלילה. לפיכך, פעולות are, "mis" מסוג זה בין הנושא לנשוא את הפועל היה (כמו " אלו נחשבו כקישורים. בהשפעת השפות הללו, כמו שצוין לעיל, התפשטה בעברית החדשה ההרגל של הוספת מילים כגון "הוא" או "הם" (יצחק צדקה מגדיר בספרו "תחביר 1\640 למשפטים, מילים שבעברית העתיקה לא היו נדרשות. (האנציקלופדיה העברית, 1969: כינוי גוף העברית בימינו" את האוגד בשפה העברית ואומר: "ניתן להוסיף מילה נוספת למשפט שמני חסר פועל באופן הבא: פועל, או או מילת קיום (יש, אין). יש לכך משמעות משנית ותלויה של רכיב נוסף זה, כגון מקום או קיום בזמן מסוים, או אזכור של תהליך שינוי או יצירה, או מצב יציב שאינו משתנה; הנושא במשפט שמני הופך להיות משלימו של רכיב זה (אך לא במקרה של כינוי הגוף), והמשמעות

נשאתר בעיקר מקושרת לאתו משלים". (צדקה, יצחק, 1981: 23) צדקה מביא דוגמה לכך במשפט: "אהוד נבוכ" – משפט זה מורכב משני רכיבים במבנה שטחי, וניתן להפוך אותו למשפט בעל שלושה רכיבים בעזרת הרכיב הנוסף הזה:

- אהוד הוא נבוכ.
- אהוד היה/יהיה נבוכ.
- אהוד נשאר במבוכה/נבוכ.
- אהוד נעשה נבוכ.
- אהוד יצא נבוכ.

צדקה מוסיף כי "האלמנט הנוסף הזה נמצא, מבחינה מבנית ותחבירית, אחרי הנשוא, וזאת משום שהאלמנט הזה מקשר ומחבר בין הנשוא לנשוא, אך כמו כל חוליית קשר, הוא לא רק מחבר, אלא גם מפריד בין הנשוא לנשוא. ובתפקידו כמחבר, הוא עוזר לנו להבחין בין (צדקה, יצחק, 1981: 23) יעקוב בהט ומרדכי רון הגדרו את האוגד באומרים: "הנשוא לנשוא, ומקל עלינו לזהות אותם ביתר קלות "כאשר הנשוא הוא פועל משתנה (משפט פעלי), הוא מחובר לנשוא בצורה ישירה, אך אם הנשוא הוא שם עצם או תחליף לו או פועל בצורת זמן הווה (משפט שמני), הוא מחובר לנשוא בעזרת האוגד: הוא, היא ועוד. אם הנשוא הוא שם עצם מוגדר, קשה לדעת אם שני **חנה המפקחת** הם נושא ונשוא, או אם אחד מהם הוא שם תואר. לכן, מופיע כינוי הגוף (הוא, היא, הם, השמות המופיעים יחד (כמו: בהט, יעקב; רון, מרדכי, 1984: "הן) כדי להבהיר את הקשר בין הנשוא לנשוא: "חנה היא המפקחת", והמילה "חנה" היא הנשוא (29-30) הם מסיימים את דבריהם בהגדרת האוגד כ- "כלי חיבור המצורף לנשוא שמני, או בצורת כינוי לחיבורו לנשוא." (בהט, יעקב; רון, מרדכי, 1984: 30)

האוגד ותפקידו כינוי גוף שלישי בעברית

לשון המקרא מציגה צורות לציון כינוי הגוף השלישי בהשוואה לעברית המודרנית. לצד הצורות המקובלות כיום, "הוא", "היא", "הם", "הן", נמצא בלשון המקרא שימוש בצורות "המה" ו"הנה", בעיקר לציון את הגוף השלישי. (קדרי, מנחם צבי, 1991: 223) כינוי גוף שלישי כאוגד בעברית החדשה הם בעלי משמעות חלקית במשפט בעל שלושה מרכיבים (נושא-נשוא-אוגד), שכן הם (קדרי, מנחם צבי, מתייחסים אך ורק לנשוא ולא מעבר לכך. אוגדים אלו נחשבים לאוגדים טהורים בהשוואה לסוגי אוגדים אחרים (1991: 223) כדי לחקור את מקור כינוי גוף שלישי כאוגד בעברית, בדקו חוקרים את הפסוק המקראי: יהוה הוא האלוהים (מלכים א' 20) (רבינן, חיים, 1966: יח:לט). חיים רבין הציע שתי פרשנויות עיקריות לפסוק זה א.

ב. הפסוק ייחוד, כאשר יהוה - הנשוא ו- הוא האלוהים - הנשוא.

נשוא	נושא
הוא האלוהים	יהוה

או ש- יהוה - הנשוא, ו- האלוהים - הנשוא, וכי כינוי הגוף השלישי- הוא אינו חלק מהנשוא ואינו חלק מהנשוא, אלא מילה שתפקידה ב. לחבר בין הנשוא והנשוא, כלומר, אוגד

נושא	אוגד	נשוא
יהוה	הוא	האלוהים

מבחינה מסורתית, שהועדפה גם על ידי חיים רבין, הניתוח הראשון הוא הנכון. פסקאות אלו החלו כ'פסוקי ייחוד', אך בתקופת המשנה עברו שינוי והפכו למשפטים שבהם משמש כינוי הגוף 'הוא' כמקשר בין חלקי המשפט. מכאן, שעל פי מקור הצורה הלשונית, הניתוח (רבין, חיים, 1966: 20-21). הראשון הוא הנכון

כינוי גוף שלישי 'הוא' מופיע לפני הפועל רק בלשון המקרא, וזאת ללא הבחנה אם מדובר במשפט ייחוד או לא, כמו למשל: 'ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמי היא נתתה לי מן-העץ ואכל' (בראשית ג, יב). אורנן טוען כי משפטים מסוג זה נפוצים יותר בעברית (Berman, Ruth, 1078: המודרנית, והוא סבור כי מדובר במשפטי ייחוד (אורנן, עוזי, 1973: 109). עמדה זו נתמכת גם על ידי ברמן (ועל ידי יצחק צדקה (צדקה, יצחק, 1980: 232-233). (201-204)

התחביר העברי המודרני משתמש בכינוי גוף שלישי כאוגד בין שני מרכיבי המשפט העיקריים - הנשוא והנשוא (قاسم، عزيزة زين، ٢٠١٦: ١٥). כינוי גוף שלישי מעניק למשפט זמן הווה חיובי, והוא לרוב תואם את הנשוא במין ובמספר, בדומה לאוגדים אחרים, אך הוא ממוקם בתפקיד הנשוא. ניתן גם להשמיטו מבלי שהדבר ישפיע על מבנה המשפט. (רבין, חיים, 1966: 22) כינוי גוף שלישי נפוץ במיוחד כאשר הן הנשוא והן הנשוא מוגדרים, למשל:

- הדם הוא הנפש

כמו כן, כינוי גוף שלישי מופיע בצורת כינוי-חיבור המתווסף למילת ההצגה 'הנה', כמו:

- הילד הנו עייף

ניתן גם להוסיף את מילת השלילה "אין" לכינוי הגוף של הנסתר, למשל:

- הבנים אינם בני

נושא	נשוא	גרעין
הבנים	אין	בני
נושא	תיאור מצב	אוגד
נשוא	אין	ם (= הם)

(בלאו, יהושע, 1966: 70) ניתן לנתח את המשפט עצמו בצורה פשוטה יותר, כפי שראה בלאו, כהלן

נשוא

נושא

הבנים	אוגד	גרעין
	אינם	בניי
נושא	תואר מצב	גרעין
הבנים	לא	בניי

ראוי לציין בהקשר זה שבשפת העברית המדוברת המודרנית (ולעיתים גם בלשון המקרא, ורבים בלשון חז"ל) ישנם משתמשים בהכנס מילת שלילה לא במקום מילת השלילה אין במשפט שמני (וכן לפני זמן הווה), והמשפט הופך ל: **הבנים לא בניי**. ולדברי בלאו, בשפת המקרא מילת השלילה לא מוגדרת אז כתואר מצב: (בלאו, יהושע, 1966: 71)

בסיכום; כינוי גוף שלישי נחשב לאחד האוגדים הנפוצים ביותר בתחביר העברי המודרני, כמו כן נחשב לאוגד עתיק ששימש בלשון המקרא באותו השימוש, למרות שלמבט רחוק על האוגדים באופן כללי - נראה כי הם נכנסו לשפה העברית בהשפעת השפות האירופיות, שהיו שפות אם עבור רבים מיהודי אירופה, ובמיוחד בתקופת ההשכלה יתרה על כן, אוגד זה מאופיין גם בכך שהוא אוגד אופציונלי שניתן להורידו מהמשפט מבלי לפגוע במבנה שלו, וזה גם מה שמבדיל אותו בין השימוש בו כאוגד, לבין השימוש בו כאחד מרכיבי המשפט אפשר לומר כי אוגד זה. אוגד זה, כמו שאר האוגדים, יכול להופיע בכל מקום במשפט, בין אם בתחילתו, באמצע המשפט או בסופו מוסכם על ידי כל החוקרים בתחום התחביר העברי המודרני, בניגוד לאוגדים אחרים כמו אוגדי מילות ההצגה **הנה, הרי**, אשר למרות שהם קיימים בלשון המקרא, אינם נמצאים ברוב ספרי התחביר העברי, ובקרב רוב החוקרים המובילים בתחום. הסיבה העיקרית להיכנסו של סוג כזה של אוגדים לשפה העברית, תחילה בלשון המקרא, הייתה למנוע בלבול בהבנת הקטעים המקראיים, להבחין ולחבר בין הנושא לנשוא, וכן כדי להימנע מהרס המשמעות הלשונית של המשפט.

האוגד ותפקיד כינוי גוף שלישי בסורית

Zewi, הסורית הקלאסית כוללת משפטים שמניים בעלי מבנה דו-חלקי. משפטים אלו שונים מאלה שבעברית מקראית בשני היבטים: (Tamar; 1996: 45)

- 1- החלק השני של המשפטים הללו הוא תמיד הנושא, ולכן סדר המילים של סוג משפט זה בסורית הוא תמיד נשוא — נושא. 1-
- 2- החלק השני במשפט, כלומר הנושא, הוא תמיד כינוי גוף בתפקיד נושא. כאשר הנושא איננו כינוי גוף, השפה הזו דורשת סוג משפט מורחב. 2-

סדר המילים נשוא-נושא קיים באופן קבוע בסורית ובתרגומים לסורית של עברית מקראית שנבנו במקור בסדר מילים זה. כאשר סדר המילים בעברית המקראית הוא נושא-נשוא, התרגום מתהפך ולעיתים אף מורחב באמצעות הסטה, כגון: 'אתם עם קשה ערף' (שמות לג, ה) שתורגם בסורית ל:

(Zewi, Tamar; 1996: 46) **ܐܬܡܝܢܐ ܥܡܐ ܩܫܐ ܥܪܦܐ** 'מאמינים אתם עם קשה ערף' כאשר כינוי אישי מופיע פעמיים.)

מאפיינים אלו הוסברו והודגמו בצורה ברורה מאוד על ידי גולדנברג במאמרו על מבנה המשפט הסורי הנ"ל (1983). שאלת האוגד היתה אחת השאלות העיקריות במחקר התחביר הסורית הקלאסית, שבה מילת הקיום 'איתי' נהפכת לחליפה של כינוי הרמז (241-242) באופן גדול, אך מבלי לדחוק אותו לגמרי. (בר אשר, משה, 1990:

המשפט הסורי חסר הפועל הובן יותר ויותר בשנים האחרונות. עם זאת, תיאורו עדיין לא שלם. במיוחד, מחקרים על המשפט הסיריאני חסר הפועל—כמו מחקרים דקדוקיים סוריים באופן כללי—היו מוגבלים בחסר של פרספקטיבה דיאכרונית. בנוסף, עדיין אין הסכמה על התפקיד האפשרי של קשר עם היוונית בשינויים במבנה המשפט חסר הפועל בסורית, כאשר חוקרים טוענים כי קשר עם היוונית היה (Butts, Aaron Michael, 2016: 153) גורם לשינויים, בעוד אחרים טוענים כי לא היה לכך תפקיד.

(Goldenberg, G; 1983: 101) יש לסווג במבוסס על מחקרו של גולדנברג 'מבנה המשפט הסורית' (1983) לשלושה סוגים, הם: (התרגום לסורית, לדוגמה, תרגומו של הפסוק 'אתה הוא האלוהים' (שמואל ב' 7:28), **ܐܬܬܐ ܗܘܐ ܐܠܠܗܐ**, אשר שומר על אותו סדר 1- מילים.

תרגום סורי לעברית מקראית, לדוגמה, הפסוק 'ויוסף הוא השליט על הארץ' (בראשית מב, ו), בפעם נוסג שני כנויי גוף: 2-

ܐܝܘܣܦ ܗܘܐ ܗܠܠܐ ܥܠ ܗܐܪܥܐ

ויוסף-הוא-הוא-השליט על הארץ. התרגום המילולי לתרגום הסורי הוא:

התרגום לסורית, לדוגמה, הפסוק 'וארץ מצרים לפניך הוּא' (בראשית מז, ו) הוא 3- **ܐܪܥܬ ܡܨܪܝܡ ܠܦܢܝܬ ܗܘܐ**, אשר שומר על אותו סדר מילים.

השוואה בין תפקיד האוגד וכינוי גוף שלישי בעברית ובסורית

נקודות דמיון בין השפה העברית והסורית

יש לומר כי שתי השפות שייכות למשפחת השפות השמיות, דבר המסביר את הדמיון בבניית המשפטים, השימוש בכינוי גוף ומושג כמו כן העברית משתמשת בכינוי גוף שלישי "הוא/היא" כאוגד, בעוד שבסורית נעשה שימוש במילים. האוגד המחבר את חלקי המשפט יתרה על כן ניתן ליצור בשתי השפות משפטים שמניים חסרי פועל, דומות שממלאות תפקיד דומה (رحيمه، مجيد عبود، ٢٠٢٠: ٢٠٧). מנקודות דמיון גם ששתי השפות הושפעו מיוונית, הסורית הושפעה מתבניות המשפט. מה שמסקף דמיון במבנה המשפטים הפשוטים כמו כן בשתי השפות קיימת אחידות יחסית בסדר המילים. בסורית הסדר. היוונית, בעוד שהעברית המודרנית הושפעה משפות אירופיות הוא תמיד "נשוא-נושא", בעוד שבעברית המודרנית נעשה שימוש באוגד כדי להבהיר את היחס בין חלקי המשפט (رحيمه، مجيد عبود، ٢٠١٧: ٢٠٧). 12)

נקודות שוני בין השפה העברית והסורית

למרות שיש נקודות דמיון רבות בין שתי השפות בהתבסס להיותן שפות שמיות, אלא שיש נקודות שוני, מהם שבעברית, הסדר הוא לרוב "נושא-נשוא", עם אפשרות להוסיף אוגד (כמו "הוא") לחבר בין הנושא לנשוא, אך בסורית, הסדר הוא תמיד "נשוא-נושא", תוך שימוש ובנוגע לתפקיד האוגד בשתי השפות, יש לומר כי בעברית, ניתן להשמיט את האוגד מבלי לפגוע. בכינוי גוף כחלק מהמבנה התחבירי למרות שההשפעה משפות לועזיות נחשב. במשמעות המשפט, בעוד שבסורית, האוגד הוא חלק אינטגרלי במשפט ואינו ניתן להשמטה מנקודות הדמיון אלא שהוא גם מנקודות השוני, מפני שהעברית הושפעה משפות אירופיות במידה רבה יותר, מה שהוביל להחזרת מבנים יתרה על כן, ובנוגע להרחבת משפטים, חדשים, בעוד שהסורית מראה השפעה חזקה יותר מהיוונית, במיוחד בתרגום טקסטים דתיים יש לומר כי הטקסטים הסוריים מתבססים על הרחבות ותרגום מילולי, כמו שימוש כפול בכינוי גוף להבהרת המשפטים, בעוד שבעברית, וכתוצאה מזה יש להניח כי העברית גמישה יותר בהשמטת האוגד. ניתן להסתפק באוגד יחיד כדי להבהיר את הקשר בין הנושא לנשוא או שינוי מיקומו, בעוד שהסורית מראה יציבות רבה יותר בשימוש באוגד ובסדר המילים.

סיכום וממצאים

בסיכום; יש להניח כי הניתוח של מה שמכונה משפטים שמניים משולשים המכילים אוגד באמצעות חלוקה כפולה לנושא ולמשפט נשוא, קודם לחלוקה לשלושה רכיבים עיקריים, שבהם כינוי הגוף העצמאי של גוף שלישי מזהה כאוגד. למעשה, הוא אף קדם למה התשע עשרה ונובע מהבנות תחביריות של דקדוקאים ערבים מימי הביניים, שהשתמשו במונחים 'مبتدأ' ו-'خير' ביחס למשפטים המתחילים בשם עצם באופן דומה מאוד. במקרה זה ניתן להסיק שעל פי הנתונים הלשוניים, כמו אלה שהובאו לעיל מעברית מקראית, ערבית של ימי הביניים ותרגומים לסורית קלאסית, שיטות תחביריות שמקורן במחקר על שפות שמיות מתאימות לעיתים קרובות יותר לניתוח שלהן. ניתוח משפטים שמניים משולשים הכוללים כינוי גוף עצמאי של גוף שלישי בשפות שמיות צריך להתבסס על מבנה בסיסי של הסטה. (Zewi, Tamar; 1996: 52). (כינוי הגוף הללו, לפחות בשלבים מוקדמים יותר, אינם נראים כממלאים את תפקיד האוגד כלל לאחר שדנו במבנה האוגד בשפה העברית ובשפה הסורית, המחקר הגיע לתוצאות הבאות:

1. האוגד איננו חלק מהחלקים של המשפט בעברית, אך קיימות מילים מחלקי הדיבור שמשומשים כאוגדים..
2. האוגד בשפה העברית הוא אחד מהמרכיבים החשובים בתחביר, ומטרתו לקשר בין הנושא לנשוא במשפטים שמניים. במילים אחרות, האוגד הוא הפועל או כינוי הגוף שמצורף לנושא כדי ליצור קשר עם הנשוא.
3. המשמעות הלשונית של האוגד כוללת "קישור" או "חיבור", כפי שמבואר על פי שורש המילה "אגד" בעברית, מה שמצביע על מטרתו. ליצור קשר או חיבור בין חלקי המשפט.
4. כינוי גוף שלישי משמשים כאוגד במשפטים שמניים. בגרסאות שונות של עברית (מהמקרא ועד העברית המודרנית), כינוי הגוף השלישי יכולים לשמש כאלמנטים שמחברים בין הנושא לנשוא, תוך שמירה על המשמעות של הקיום או הזמן. הכינוי "הוא", לדוגמה, שימש כאוגד בין נושא לנשוא, לא רק בעברית המודרנית אלא גם בלשון המקרא, כפי שמצוין על ידי חוקרים כמו רבין. ההשראה לשימוש באוגדים ותחביר זה הגיעה ככל הנראה מהשפות האירופיות, במיוחד לאחר תקופת ההשכלה, שבה נשקל השימוש של כינוי גוף שלישי והשפעתם על הבנת המשפטים העבריים. כינוי הגוף הללו נחשבים לאופציונליים, כלומר ניתן להסירם מהמשפטים מבלי לפגוע במבנה המשפט.
5. הסורית הקלאסית, על פי הניתוחים השונים, עושה שימוש במבנה תחבירי שונה מזה של העברית, שבו סדר המילים הוא תמיד נשוא-נושא. מדובר בשפות שמניות שבהן כינוי גוף שלישי משחקים תפקיד חשוב ביצירת ההבנה, ומבנה המשפטים בסורית שונה באופן משמעותי מזה שבעברית.
6. כאשר מדברים על האוגד בעברית יש לקחת בחשבון את טבעה של השפה העברית, השונה במהותה מהשפות ההודו-אירופיות, ובמיוחד מאנגלית. על אף שהעברית הושפעה באופן כללי, והתחביר העברי בפרט, מהשפות והטבע שלהן, ולעיתים נדירות קיימות בעברית משפטים חסרי פועל, השפה העברית שמרה לעיתים על שורשיה השמיים, לדוגמה במשפט: **האוויר יבש**. תופעה זו מכונה אצל חוקרים מסוימים, כגון גולדנברג, כ"אוגד אפס", שמשמש להדגשה.
7. השימוש באוגדים בעברית חוזר לימי המקרא, שם ניתן למצוא פסקאות רבות עם אוגדים בתנ"ך, וכן בלשון חז"ל, על אף שמונח זה היה קיים גם בלימודים לשוניים בימי הביניים, אולי בשל נדירותו או בשל צורתו השונה, כגון: קישור, קשר.

המקורות

- عزيزة زين العابدين قاسم، الروابط في التركيب العبري الحديث، دراسة تحليلية تطبيقية على رواية "أمس وأول أمس" للأديب الإسرائيلي شموئيل يوسف عجنون، رسالة ماجستير، كلية الآداب، جامعة القاهرة، ٢٠١٦.
- رحيمه، مجيد عبود. الاخطاء اللغوية في اللغة العبرية الاسباب والدوافع. بحث منشور في مجلة كلية الاداب جامعة بغداد العدد (١٣٢) آذار ٢٠٢٠.
- رحيمه، مجيد عبود. اسلوب التوكيد في اللغتين العربية والعبرية. بحث منشور في وقائع المؤتمر التاسع لكلية اللغات جامعة بغداد للفترة ٢٦-

٢٧ نيسان ٢٠١٧

- 1979. אבן שושן, אברהם, המילון החדש, כרך א', הוצאת קרית-ספר בע"מ, ירושלים,
- אורנן, עוזי; 'תחביר העברית החדשה', המשפט הפשוט, הוצאת ענבל, ירושלים, 1973.
- אנציקלופדיה מקראית, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים, 1982.
- אנציקלופדיה עברית, כללית, יהודית וארץ ישראלית, ירושלים, 1969.
- אורנן, עוזי, "המשפט הפשוט", הוצאת ענבל, 1972.
- בהט, יעקב; רון, מרדכי; עקרי התחביר העברי, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1984.

- בלאו, יהושע, "יסודות התחביר", הוצאת המכון העברי להשכלה בכתב בישראל, ירושלים, תשכ"ו.
- בר אשר, משה, מחקרים בלשון, כרך ד', האוניברסיטה העברית העברית ירושלים, המכון למדעי היהדות, 1990.
- גולדנברג, גדעון; על תורת הפועל והפועל העברי, מחקרים בלשון א, עריכת: משה בר- אשר, (תשמ"ה- 1985), ירושלים.
- צדקה, יצחק; משפט ייחוד הנושא והכינוי הוא, לשוננו, מד, 1980.
- צדקה, יצחק, תחביר העברית בימינו, הוצאת קרית-ספר בע"מ, ירושלים, 1981.
- קדרי, מנחם צבי, תחביר וסמנטיקה בעברית שלאחר המקרא, הוצאת אוניברסיטת בר- אילן, 1991.
- רבין, חיים; תחביר לשון המקרא, הוצאת מפעל השכפול, 1966.
- רובינשטיין, אליעזר, "המשפט השמני", הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, 1968.
- רוזן, חיים; על סוגים מסוימים של משפטים חסרי פועל בעברית מקראית, כנס העולם השלישי ללימודים יהודיים, 25 ביולי - 1 באוגוסט 1961. ירושלים: הארגון העולמי ללימודים יהודיים.
- Aaron D. Rubin; A Brief Introduction to the Semitic Languages, Gorgias Press' 2010.
- Berman, Ruth; Modern Hebrew structure, Tel-Aviv University, 1978.
- Butts, Aaron Michael; Language Change in the Wake of Empire, Syriac in Its Greco-Roman Context, Winona Lake, Indiana, Volume 11, 2016.
- Jan Retso, Goteborg; Copula and Double Pronominal Objects in some Semitic Languages, 1987, ZDMG, 16, 137/2.
- Geoffery, Khan, Some Aspects of the Copula in North West Semitic, Jerusalem: Magnes, 2005.
- Goldenberg, G; "On Syriac sentence structure", in: M. Sokoloff (ed.), 1983.
- Zewi, Tamar; The definition of the Copula and the rule of 3rd independent personal pronouns in Nominal Sentences of Semitic Languages, Folia Linguistica Historica, January 1996.